

સર્ગ ત્રીજો

રાજાનો યોગ આત્માની મુક્તિનો યોગ

વસ્તુનિર્દેશ

આ સર્ગમાં રાજા અશ્વપતિની તપસ્યા અને અધ્યાત્મસાધના અને તે દ્વારા એને જે અલૌકિક સિદ્ધિઓ અને અવસ્થાઓ પ્રાપ્ત થઈ હતી તેનું વર્ણન આવેલું છે.

એક આખું જગત પ્રાર્થતું હતું તેથી સાવિત્રીનો મર્ત્ય સ્વરૂપે અવતાર થયો હતો.

રાજા અશ્વપતિનો આત્મા ઊર્ધ્વનાં દિવ્ય ધામોમાંથી ઊતરી આવી પૃથ્વીલોકનો અધિવાસી બન્યો હતો. અચિત્માંથી પરમાત્મ ચેતના પ્રતિ જે ક્રમવિકાસ ચાલી રહેલો છે તે લીલાકાર્યમાં એ અગ્રેસર હતો. પૃથ્વીની મૂક આવશ્યકતા સંતોષવા માટે સાવિત્રીની મહાશક્તિને એણે અહીં ઉતારી આણી હતી.

આ રાજા અશ્વપતિ દેખીતો માનવ હોવા છતાં એની પારદર્શક માનવતામાં પ્રભુની દિવ્યતા દેખાઈ આવતી હતી. પૃથ્વીના અને મનુષ્યના દેવાદાર પ્રભુ પોતાનું ઋણ ચૂકવવા એને સ્વરૂપે અહીં આવ્યા હતા.

રાજાનું આખુંજે જીવન પરમાત્મા પ્રતિ આગળ વધી રહેલા ક્રમિક વિકાસનું જીવંત પ્રતીક હતું. એના પદસ્પર્શથી પૃથ્વી શ્વાસોચ્છ્વાસ લેતા અનંતદેવતાની લીલાભૂમિ બની ગઈ હતી. મર્ત્યતામાંથી અમૃતત્વમાં, જીવમાંથી શિવમાં એના આત્મચેતનની ઊર્ધ્વ ગતિ થઈ રહી હતી. એનો દૈવી પ્રભાવ અપકવ ને અપૂર્ણ પાર્થિવ સ્વભાવને દિવ્ય પરિપકવતા અને પરમાત્મપૂર્ણતા પ્રતિ દોરી જતો હતો.

એ હતો પાર્થિવ લોકમાંથી પરમાત્મધામની પ્રાપ્તિ માટે નીકળેલો મહાયાત્રી. સ્થૂલમાંથી સૂક્ષ્મમાં, અને સૂક્ષ્મમાંથી સૂક્ષ્મતર દૈવી પ્રદેશોમાં થઈને એ આગળ વધતો હતો. ત્યાંની શક્તિઓ એને પ્રભુના કાર્ય માટે સજ્જ બનાવી રહી હતી. એના માર્ગમાં આવતી ભૂમિકાઓએ એની આગળ

પોતપોતાનું રહસ્ય પ્રગટ કર્યું અને તે એની સેવામાં સમર્પ્યું.

આરંભમાં અલ્પકાળ ટકતી આ અવસ્થાઓમાં થઈને એ ઉપરની અનંતતાઓમાં આરોહ્યે જતો હતો. ત્યાંનાં જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, જ્યોતિ, શાંતિ, શક્તિ અને આનંદોમાં એનો આત્મા વિહરતો હતો.

આમ એનું માનવજીવન પ્રભુતાનું પરમ ધામ બન્યું અને પૃથ્વીલોકમાં એ પ્રભુનાં પગલાં પાડતો થયો. પાર્થિવતાનું દિવ્ય રૂપાંતર સાધવાનું કાર્ય એના જીવનરૂપ બની ગયું. એનો આત્મા એક દેદીપ્યમાન સૂર્યસમાન બની ગયો.

સારા જગતની ઈચ્છા બેળે એને મર્ત્યનો જન્મ આપતી.

અતિપ્રાચીન અસ્માર્ત ખોજ ચાલી રહેલ જે

તેમાં એ મોવડી હતો;

જેમાં અજ્ઞાત પોતાનું રૂપો દ્વારા કરી માર્ગણ છે રહ્યો,

ને કાળની ઘડીઓથી સીમાબદ્ધ નિજ શાશ્વતીને કરે,

ને શૂન્યાકાશ જ્યાં અંધ જીવવા ને જોવાની શક્તિ પામવા

મહામથન આદરે,

તે રહસ્યમયી લીલાકેરું પ્રધાન પાત્ર એ

મનીષી ભાવનાની હવામાં શ્રમ સેવતો;

તેણે પૃથ્વીતણી મૂગી માગણીની જરૂરિયાત પૂરવા

અવતારવતી કીધી સાવિત્રીની સુપ્રભોજીવલ શક્તિને.

અમૃતત્વતણાં ઊર્ધ્વ મહિમાવંત ધામથી

આત્મા એનો કૃપાપ્રવણ ઊતરી

આપણા અલ્પજીવી આ દૃષ્ટિકેરા પ્રદેશનો અધિવાસી બન્યો હતો.

સંશયગ્રસ્ત માર્ગોએ પૃથિવીના દિશાદર્શક રશ્મિ શો

એનો જન્મ હતો સામે ધરાયેલ

કો પ્રતીક અને કોઈ સંજ્ઞાનું કાર્ય સાધતો;

પારદર્શક જામા શું એનું સ્વરૂપ માનવી

આવરી રાખતું હતું

અંધ જગતને દોરી જનારા વિશ્વવિજ્ઞને.

સંયોજાઈ જઈને એ દિક્-કાલ સાથ વિશ્વના

ભરી રહ્યો હતો દેવું પ્રભુનું હ્યાં પૃથ્વીને ને મનુષ્યને.
 દિવ્ય એનો હતો દાવો માહાત્મ્યોએ ભર્યા પુત્રત્વની પરે.
 સ્વીકારતો હતો મર્ત્ય અજ્ઞતા, તે છતાં હતી
 એના જ્ઞાનતણે ભાગે જ્યોતિ વર્ણનપારની.
 ક્ષણ ને ક્ષણને વ્હેણે સંડોવાઈ ગયેલ એ
 હતો સંમૂર્ત સામર્થ્ય આદિની નિત્યતાતણું;
 આડશે રાખતો 'તો એ વિરાટોની વિલોકના:
 અવિજ્ઞેય થકી આવી શક્તિ એક હતી એની મહી રહી.
 પારકેરાં પ્રતીકોનો ગ્રંથપાલ બનેલ એ
 અતિમાનુષ સ્વપ્નોના કોષાધ્યક્ષ-પદે હતો,
 ઓજસ્વી સ્મૃતિઓકેરી મુદ્રાએ અંકિતાત્મ એ
 માનવી જીવને જ્યોતિ મહાભવ્ય તેમની ઢોળતો હતો.
 પરમ પ્રતિની દીર્ઘ વૃદ્ધિરૂપ હતા તેના દિનો બન્યા.
 ગૂઢ અધ્યાત્મ ઉત્સોથી આહાર નિજ મેળવી

પોતાનાં મૂળ પોષતું

આકાશની દિશે જાતું સત્ત્વ એની મહી હતું,
 અને તે કિરણો શુભ કરી પાર
 હતું આરોહતું ઊંચે ભેટવાને એક અદૃશ્ય સૂર્યને.
 આત્મા એનો રહેતો'તો શાશ્વતીનું ઘરી પ્રતિનિધિત્વ હ્યાં,
 મન એનું હતું એક સ્વર્ગાકામક અગ્નિ શું
 ને સંકલ્પ હતો એનો શિકારી કો

જ્યોતિ પૂઠે પડેલો પગલાં લઈ.

એના પ્રત્યેક શ્વાસને

મહાસાગરનો વેગ હતો ઊર્ધ્વે ઉઠાવતો,

પ્રત્યેક કાર્ય એહનું

મૂકી જતું હતું પૂઠે પગલાં પરમેશનાં,
 પ્રત્યેક ક્ષણ પ્રસ્પંદ હતો પ્રબલ પાંખનો.

સ્પર્શે વસાહતીના આ આવેલા શિખરોથકી
 આપણી મર્ત્યતાનું આ ક્ષેત્ર નાનું બની જતું

કીડાશાલા જીવમાન અનંતની.

શરીરરૂપ દેખાતું આ તે કાંઈ બધું નથી.
 રૂપ છેતરતું છન્નવેશ છે વ્યક્ત માનવી;
 સ્વર્ગીય શક્તિઓ ગૂઢ ઊડે રહેતી મનુષ્યમાં.
 એની ભંગુર નૌકામાં કાલસાગરમાં થઈ
 અવિનાશી કરે યાત્રા પ્રચ્છન્નવેશને ધરી.
 પ્રભુની જ્યોત છે એવો આત્મા એક વિરાજતો,
 છે અગ્નિમય એ અંશ અદ્ભુતાત્મસ્વરૂપનો,
 નિજ સુંદરતાનો ને નિજાનંદકેરો એ શિલ્પકાર છે,
 આપણા મર્ત્ય દારિદ્ર્યે રહેલો અમૃતાત્મ એ.
 અનાદ્યંતતણાં રૂપો રચતો શિલ્પકાર આ,
 પટાંતરે રહેતો આ નિવાસી અણ-ઓળખ્યો,
 દીક્ષાધારી છુપાયેલાં પોતાનાં જ રહસ્યનો,
 મૂક ને તનુ કો બીજે ઢાંકી રાખે નિજ વૈશ્વ વિચારને.
 નિગૂઢ ભાવનાકેરું નિઃશબ્દ બલ ધારતો,
 પૂર્વનિર્મિત આકાર અને કર્મ નિરૂપતો,
 જિંદગીથી જિંદગીએ અને એક શ્રેણીથી અન્ય શ્રેણીએ
 મુસાફરી કરી જાતો, એકથી અન્ય રૂપમાં
 પ્રતિબિંબિત પોતાનું સ્વરૂપ બદલ્યે જતો,
 નિજ મંડાયલી મીટે વર્ધમાના મૂર્તિને એ નિહાળતો,
 ને આગામી દેવકેરું કીટમાંહે પૂર્વદર્શન પામતો.
 આખરે કાળના માર્ગો પર યાત્રા કરંત એ
 સીમાઓએ શાશ્વતીની આવીને થાય છે ખડો.
 ક્ષણભંગુર માનુષ્યકેરા પ્રતીકરૂપના
 વાઘાઓએ સજાયલો,
 પોતાના અમરાત્માના તત્ત્વનો બોધ એ કરે
 ને મર્ત્યભાવ સાથેની નાશ પામી જતી એની સગોત્રતા.
 રશ્મિ શાશ્વતનું એના હૈયાએ અથડાય છે,
 વિચાર વિસ્તરી એનો પ્રવેશ છે અનંતતા:
 એની અંદરનું સર્વ બૃહતાઓ પ્રત્યે બ્રહ્મતણી વળે.
 એનો આત્મા પ્રસ્ફુટીને યુક્ત અધ્યાત્મ શું થતો,

આવે સાગરતા એને જીવને એ ઊર્ધ્વે વ્યાપેલ જીવને.
 જગદંબાતણું એણે સ્તન્યપાન કરેલ છે;
 પરા પ્રકૃતિ સર્વોચ્ચ એના આધારને ભરે:
 એના આત્માતણી સ્થાયી ભૂમિકાની સલામતી
 પોતાના પરિવર્તતા જગને કાજ એ લઈ
 અજન્મા નિજ ઓજોને મૂર્તિમંત બનાવતી.
 અમર્ત્યભાવથી વ્યક્ત એનામાં એ કરે છે નિજ જાતને,
 કરે છે જીવમાં કાર્ય સ્ત્રી ત્યાગી દઈને અવગુંઠિકા:
 માનવી મુખમાં માનું મુખ પ્રત્યક્ષ થાય છે,
 ને એના નેત્રમાં માનાં નેત્ર જોતાં જણાય છે;
 વિરાટ એકતા દ્વારા માનો આત્મા એનો આત્મા બની જતો.
 તે પછી થાય છે ખુલ્લો માનવીમાં પ્રભુ પ્રકટ રૂપમાં.
 નિષ્ક્રિયા એકતા સાથે ક્રિયાશીલ

શક્તિ લેતી અવતાર મનુષ્યમાં,
 છે જે મુદ્રાછાપ પૂર્ણ રૂપે પ્રકટ દેવની;
 એનો આત્મા અને દેહ ધારે એ ભવ્ય છાપને.
 જિંદગી માનવીની છે લાંબી એક તૈયારી અપ્રકાશમાં,
 શ્રમ, આશા, લડાઈ ને શાંતિ એવાં ચાલતાં ચક્કરોમહી,
 પાડે જીવન જ્યાં માર્ગ અંધકારી ભોમે જડ પદાર્થની,
 ને જ્યાં થઈ ચડે છે એ
 શિખરે જ્યાં કદી કોઈ પગલાંઓ પડ્યાં નથી;
 જ્વાલાએ વિદ્ધ કો અર્ધ-છાયા મધ્ય થઈ એ પામવા મથે
 અવગુંઠિત ને અર્ધ-વિજ્ઞાતા કો

સત્ય વસ્તુ હાથથી સરકી જતી,
 કદાપિ પ્રાપ્ત ના થાય એવું કૈંક
 કે એવા કોકને માટે એનું માર્ગજ ચાલતું,
 હ્યાં કદી ન થઈ સિદ્ધ એવી આદર્શ સૃષ્ટિનો શોધતો સંપ્રદાય એ,
 ચડ ને પડનાં પાર વિનાનાં ગૂંચળાં પરે

સર્પાકાર ગતિ એ કરતો જતો;
 અને આ ચાલતું આમ જ્યાં સુધી એ

હોંચતો ના ભીમકાય ઉદગ્રમાં,
જેમાં થઈ પ્રકાશંતો મહિમા દિવ્ય એહનો,
મહિમા જેહને માટે થયા નિર્મિત આપણે;
ને જેમાં ગાબડું પાડી પ્રવેશંતા

આપણે આનંત્યમાં પરમાત્મના.

ભેદી પ્રકૃતિની સીમા આપણે છટકી જઈ
પરાપ્રકૃતિની જીવજળ્યોતિકેરા વૃત્તખંડે પ્રવેશતા.
જોવામાં આ હવે આવ્યું એ શક્તિ-પુત્રની મહી,
ઉચ્ચ સંક્રાંતિએ એહ પાયો નાંખ્યો પોતાનો એહની મહી.
પ્રક્રિયા સૌ પ્રકૃતિની જેહની છે કલાકૃતિ,
આદ્ય સર્વોચ્ચ જે અંતર્યામી રૂપે વિરાજતો,

તેણે ગુપ્ત સ્વહસ્તમાં

લીધું આ યંત્ર માટીનું અને તેને પ્રયોજ્યું દિવ્ય કાર્યમાં.
સંદિગ્ધ પડદા પૂઠે રહી એક સાન્નિધ્ય કરતું બધું;
ટીપી ટીપી ઘડી એણે માટી એની
સહેવાને ભાર એક ભીમકાય-સ્વરૂપનો,
નિસર્ગ-બળનાં અર્ધ ઘડેલાં ચોસલાં લઈ,

આપી સંસ્કાર એમને

એણે એનો ઘડયો આત્મા પ્રભુના પ્રતિરૂપમાં.
કારીગર ચમત્કારી સામગ્રીનો સ્વભાવની,
અદ્ભુત જગનું જંગી કારખાનું ચલાવતો,
પોતાની ઉચ્ચ મુશ્કેલ યોજનાની

સિદ્ધિ માટે જે પરિશ્રમ સેવતો,

તેણે અંતર્મુખી કાળે એના સર્વ સ્વભાવના
લયે ભરેલ ભાગોને સમર્પી રૂપબદ્ધતા.
પરાત્પર ચમત્કાર ઓચિંતો તે પછી થયો;
અવગુંઠિત ને પૂર્ણ શુદ્ધ માહાત્મ્યધામ એ
ગૂઢ ગર્ભે જિંદગીના કઠોર શ્રમ આદરી
નિજ સ્વપ્નતણી ભાવિ ભવ્ય સૌ વસ્તુજાતને

રૂપરેખા-પરિબદ્ધ કરી શક્યો.

ચૂડામણિ બનેલો એ વિશ્વોના શિલ્પકાર્યનો,
 રહસ્યમયતા ઊઠ પૃથ્વી ને સ્વર્ગલોકની,
 જોડાણ દિવ્યતાકેરું કરતો એ યોજના સાથ મર્ત્યની.
 કાળનો અતિથિ દીપ્ત, દ્રષ્ટા એક સમુદ્ભવ્યો.
 સીમિત કરતું વ્યોમ મનકેરું

એને માટે મટી ઊર્ધ્વમહી ગયું,
 અહોરાત્રતણો ચોકીદાર ગરુડ-કેસરી

છે જ્યાં તેવા તેમના અગ્રભાગમાં

બાકું એક પડયું સૌને ઢાંકી દેનાર ગુંબજે;
 સચેત પ્રાંત સત્-તાના પાછા ગબડતા ગયા:
 સીમાચિહ્નો પડી ભાંગ્યાં ક્ષુદ્ર વ્યક્તિ-સ્વરૂપનાં,
 પોતાના ખંડની સાથે અહંતાનો દ્વીપ સંયોગ પામતો:
 ઓળંગાઈ ગયું વિશ્વ મર્યાદાઓ રચતું ચુસ્ત રૂપની:
 વંડાઓ જિંદગીકેરા થયા ખુલ્લા અવિજ્ઞાતતણી પ્રતિ.
 થઈ રદ ગયા કીધા કરારો કલ્પનાતણા,
 અને કલ્મ ચેકાઈ તાબેદારીતણી ગઈ,
 લોપાઈ સંધિ આત્માની અવિદ્યાની સૃષ્ટિ સાથે કરેલ જે.
 નિષેધો ધૂસરા સર્વે અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયા,
 દૃઢ ને દીપતું તૂટી પડ્યું ઢાંકણ બુદ્ધિનું;
 અમેય વ્યોમ શું સ્થાન અખંડ સત્યને મળ્યું;
 સર્વોચ્ચ સ્વર્ગની દૃષ્ટિ જોતી ને જાણતી થઈ;
 સીમિત મન નિઃસીમ જ્યોતિરૂપ બની ગયું,
 અનંતતાતણો સંગી સાંત આત્મા બની ગયો.

ગરુડોહ્યનો એના પ્રયાણે અવ આવિયાં.

અને મુક્ત અવિદ્યાના અંતેવાસિત્વથી કરી
 પ્રજ્ઞાએ નિજ સર્વોચ્ચ કલાકૌશલ્યની પ્રતિ

એને ઊંચે ચઢાવિયો,
 ને એને અંતરાત્માનો મહાશિલ્પી બનાવિયો,
 નિર્માણ કરતો ગૂઢ ધામનું અમરાત્મના,
 અભીષ્ણુ પરમોર્ધ્વસ્થ અકાલાત્મસ્વરૂપનો;

બોલાવતાં હતાં એને મુક્તિ-સામ્રાજ્ય ઊર્ધ્વથી;
મન:સંધ્યા તથા તારા-નીત રાત્રિતણી પરે
ઊઠી ઝળહળી દિવ્ય અધ્યાત્મ-દિનની ઉષા.

મહત્તર નિજાત્માની પ્રત્યે જેમ જેમ

એ આ પ્રકારે વધતો ગયો

તેમ તેમ મનુષ્યત્વે ઓછા ઓછા એના વ્યાપારને ઘડયા,
મહત્તર જગત્ જોતો આત્મા એક મહત્તર.

મનનાં ઊડણો, આત્માતણાં બ્રહ્મ-નિમજ્જનો

આડે સલામતીકેરી હદ જે બુદ્ધિ બાંધતી

તેને નિર્ભયતાયુક્ત જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કાજના

સંકલ્પે નાખવા ભૂંસી ધૃષ્ટ હિંમત દાખવી.

એનાં આરંભનાંયે જે ભરાયાં ડગ, તેમણે

આપણી ક્ષુદ્ર મર્યાદા તોડી નાખી ઘરાતણી

ને તે સહેલવા લાગ્યાં વધુ વ્યાપ્ત અને મુક્ત હવામહી.

સીલબંધ અને છૂપી ગુહામાં ઘોરતું પડયું

જાણે કો ચાપ રાક્ષસી,

તેમ તેણે માનવીમાં સૂતેલી વણ-વાપરી

શક્તિઓને લઈ લીધી હાથમાં હળવાશથી,

રૂપાંતર પમાડતું ઓજ જેમાં સામર્થ્ય સજતું હતું.

એને માટે ચમત્કાર સામાન્ય કાર્ય શો બન્યો,

અને તે ઉચ્ચ ભોમે જે હતા સ્વાભાવિક ભવ્યત્વથી ભર્યા,

તથા જે મર્ત્ય હૈયાનું બળ શીર્ષ

કરે એવા હતા કડા,

તે સૌ પરિશ્રમો એણે દિવ્ય કાર્યે બનાવ્યા રોજરોજના;

નિત્યકેરી પ્રકૃતિની ઈચ્છાની પહોંચ બહાર જે

તે અત્યુદાત્ત લક્ષ્યોને રાજભાવી મહાતેજસથી ભર્યા

આરામમાં રહીને એ સાધવા સેવતો હતો:

આત્માનાં વરદાનોની ભીડ એને ભેટવા આવતી હતી;

એના જીવનની ભાત અને એનો હક એ સૌ બન્યાં હતાં.

વિશુદ્ધ માનસી દૃષ્ટિ શુચિ એને નિજાનંદ સમર્પતી,
 ઘનિષ્ઠ દર્શના એની વાટ જોતી હતી નહિ વિચારની;
 એકી નજરમાં લેતી હતી એહ સારી પ્રકૃતિ આવરી,
 દૃષ્ટિપાત થતો એનો મૂળ વસ્તુસ્વરૂપમાં;
 જોતો એ આત્મને લેશે ઠગાયા વણ રૂપથી.
 જીવોમાં એમની જાણ બહાર જે જે છુપાઈને રહ્યું હતું,
 દૃષ્ટિ તેની તે બધું જાણતી હતી
 ગ્રહતી 'તી મનોભાવ, ને હૈયામાં રહેલા અભિલાષને;
 સ્વદૃષ્ટિથી છુપાવે જે આશયો જન, તેમને
 એ વીણી કાઢતી બહાર ધૂંધળાતી ગુપ્તતાની ગડી થકી.
 અન્યોમાં સ્પંદતા પ્રાણ પોતાના સુખદુઃખને
 લઈ આક્રમતા એને, હતો અનુભવંત એ;
 તેમનો પ્રેમ ને રોષ, આશાઓ અણ-ઊંચરી
 એની શાંતિતણા સ્થૈર્યધારી સાગરની મહી
 હતાં પ્રવેશતાં સ્રોત-સ્વરૂપે યા તરંગાયેલ રેલમાં.
 એ પોતાના વિચારોનો પ્રેરણાએ ભર્યો ધ્વનિ,
 ધુમ્મટે અન્ય ચિત્તોના પડઘાઓ પાડતો સુણતો હતો;
 વિશ્વ-વિચારનાં બેણ એની જ્ઞાન-

મર્યાદામાં કરતાં 'તાં મુસાફરી;
 અંતરાત્મા બન્યો એનો સર્વકેરા આત્માઓનો નજીકનો,
 ને સગાઈતણો ભાર ને સંબંધ સર્વસામાન્ય ધારતો,
 ને તે છતાંય અસ્પૃષ્ટ ને એકાકી, અધીશ નિજ જાતનો.
 જાદૂઈ મેળથી જૂના તાર પાર્થિવ એહના
 સ્વર્ગીય સૂરતા સાથે શીઘ્ર સંવાદ સાધતા;
 એણે મન તથા પ્રાણકેરા સેવકવર્ગને

ઊર્ધ્વગામી બનાવિયો,
 ને પ્રત્યુત્તર દેનારા આત્માકેરો

ભાગીદાર બનાવ્યો સુખથી ભર્યો,
 માંસપેશી નસો-નાડી ફેરવાઈ ગઈ હતી
 તારોમાં જે હતા સંવેદનાભર્યા.

પ્રભા ને પરમાનંદકેરા હેવાલ જ્યાં હતા;
બનાવ્યાં દેહનાં એણે સાધનોને આત્માના પરિચારકો.

રીતિશ્લક્ષ્ણતરા દિવ્યતર કાર્યે નિયોજિતા

માનવીની બાહ્ય પાર્થિવતા પરે

હતી પાથરતી આત્મા પોતાની ચારુતાતણી;

અંતરતર કોશોની આત્માની અનુભૂતિઓ

જડને અમલે નિદ્રાધીન રે'તી ન 'તી હવે.

દીવાલ જડ આવેલી આપણી ને બૃહત્તરા

સત્-તાની વચગાળમાં,

રહસ્યમયતાયુક્ત નિદ્રા જેવી લાગતી એક ભોમમાં,

પ્રદેશ એક છે ગૂઢ જ્યાં પહોંચી

આપણાં ના શકે જાગ્રત ચિંતનો,

ત્યાં એક ઊઘડ્યું દ્વાર જડની શક્તિએ રચ્યું,

ને થઈ વસ્તુઓ મુક્ત અગ્રાહ્ય પાર્થિવેન્દ્રિયે:

ન દીઠેલું, ન જાણેલું આપણા બાહ્ય માનસે

થયું પ્રકટ ત્યાં એક વિશ્વ મૌન-વિસ્તારોમાંલ આત્મના.

બેઠો એ ગુપ્ત ખંડોમાં ડોકાતા બહારની દિશે

અજન્માના જહીં દેશો પ્રભાપૂર્ણ વિરાજતા,

ને જ્યાં પ્રત્યક્ષ ને સત્ય મનના સ્વપ્નનું બધું,

ને જેને જિંદગી ઝંખે તે બધું જ્યાં પાસે ખેંચાઈ આવતું.

પૂર્ણાત્માઓને નિહાળ્યા તહીં એણે

તારાઓએ શોભમાન એમના નિલયોમહી,

ધારતા મહિમા દિવ્ય મૃત્યુથી મુક્ત દેહનો,

સ્થપાયેલા નિત્યકેરી શાંતિના બાહુઓમહી,

ઈશની સંમુદાકેરા હૃદયસ્પંદની મહી ધારીને લયલીનતા.

વસ્યો એ ગુહ્ય આકાશે જ્યાંથી ચિંતન જન્મતું

અને કો વ્યોમની શક્તિ સંકલ્પ પોષતી જહીં,

ઓજ શાશ્વતનાં જેને ઘોળે દૂધે ઉછેરતાં,

અને એ એમ કો એક દેવતાની પ્રતિમૂર્તિ બની જતો.

સાક્ષીના ગૂઢ ખંડોમાં દીવાલો જ્યાં મને બાંધેલ હોય છે,

છૂપા સંચારમાર્ગો ત્યાં ગુપ્ત અંતઃપ્રદેશની
 દિશે અંતર્દૃષ્ટિકેરાં વાતાયન ઉઘાડતા.
 બની તેનું ગયું ધામ અવિભાજિત કાલનું.
 માંસમાટીતણો ભારે પડદો એક ઊંચકી
 આવી ખડો થયો એ કો સર્પ-રક્ષિત ઊમરે,
 ડોકતો એ ઘોતમાન અંતહીન રવેશોમાં તહીં થકી,
 નીરવ સુણતો કાન દઈ નીરવ અંતરે
 નૂત્ન અજ્ઞાતના પાસે આવતા પદનો ધ્વનિ.
 ખાલી નિઃસ્પંદતાઓમાં થઈ પાર નિહાળતો,
 પરાત્પરતણી દૂરવર્તિની વીથિઓમહી
 સુણતો પગલાં સ્વપ્નેયે ન સેવેલ ભાવનાં.
 નિભૂત સ્વરને એણે સુણ્યો, શબ્દ સુણ્યો જાણનહાર જે,
 ને જોયું મુખ છૂપું જે મુખડું આપણું જ છે.
 આંતર ભૂમિકાઓએ કર્યાં ખુલ્લાં નિજ સ્ફટિક બારણાં;
 અજાણી શક્તિઓએ ને પ્રભાવોએ સ્પર્શ્યું જીવન એહનું.
 આવ્યું દર્શન ભોમોનું, આપણી છે તેનાથી વધુ ઊર્ધ્વની,
 ઉજ્જવલતર ક્ષેત્રોની ને વ્યોમોની પામી ઉદય ચેતના,
 અલ્પજીવી મનુષ્યોથી ઓછાં સીમા-બદ્ધ સત્ત્વો નિહાળિયાં,
 આ જનારાં ખોળિયાંથી વધુ સૂક્ષ્મ અવલોક્યાં ક્લેવરો,
 પાર્થિવ પકડે આવે નહીં એવી

સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ વિલોકી વસ્તુઓ વળી,
 અતિમાનુષ આભાનાં સ્પંદનોથી સ્પંદમાન થતી ક્રિયા,
 પ્રવૃત્તિઓ પ્રણોદાતી અતિચેતન શક્તિથી,
 હર્ષસ્રોતો જે કદી ના મર્ત્ય અંગોમહી વહ્યા,
 સવિશેષ મનોહારી દૃશ્યો પૃથ્વી પર છે તેમના થકી
 ને વધારે સુખે સભર જીવનો.

સૌન્દર્ય ને સુખોત્કર્ષ ભરેલી એક ચેતના,
 જ્ઞેય વસ્તુતણું રૂપ લેનારું એક જ્ઞાન, તે
 ભેદભાવી ઈન્દ્રિયો ને હૈયાને સ્થાનકે હવે,
 સારી પ્રકૃતિને એણે લીધી આશ્લેષમાં લઈ.

ભેટવા ભુવનો છૂપાં મન ઝૂક્યું બહિર્દિશે.
 ટમકંતી હવા આઢ્ય અદ્ભુત રૂપ-રંગથી,
 સુવાસો સ્વર્ગની નાસા-રંધ્રોમાં સ્ફુરતી બની,
 વિલંબ કરતું જીભે દેવોના ધામનું મધુ.
 વિશ્વસંવાદિતાકેરી પ્રણાલીરૂપ શ્રોત્રનું
 હતું શ્રવણ જાદુઈ વહેણ શ્રુતિઓતણું,
 સાંભળી ના શકે પૃથ્વી એવા ગુહ્ય સ્વરોનો સ્રોત ધારતું.
 યોગનિદ્રિત આત્માના છન્ન એક પ્રદેશથી
 નિમગ્ન સત્યનો આવ્યો સાદ અજ્ઞાત રૂપ જે
 બાહ્ય સમતલો નીચે વિશ્વનાં છે વહી રહ્યું,
 સર્વજ્ઞ મૌનની મધ્યે એક જે સંભળાય છે,
 અંતઃસ્ફુરણ સેવંતા ઉરે ને ગૂઢ ઈન્દ્રિયે
 જેનું ધારણ થાય છે.

સીલબંધ અને મૂક ગુહ્યોકેરો પકડયો ટેક એહણે,
 વાણી દ્વારા કરી વ્યક્ત એણે માંગ પૃથ્વીની ન પુરાયલી
 અસાક્ષાત્કૃત સ્વર્ગોનું આશંસા-ગાન આદર્યું,
 સર્વશક્તિમતી નિદ્રાવસ્થામાં જે છુપાયલું
 રહ્યું છે સર્વ જે તેને કર્યું પ્રકટ અક્ષરે.
 સમાધાન નથી જેનું
 એવી જગતની શંકા લક્ષ્યહીન જાત્રાએ નીકળેલ જે
 તેને વહી જતું કાળ-પૂર દીર્ઘ દઈ કાન સુણ્યે જતું,
 તેના પટ પરે ચાલી રહેલું છે

કાળકેરું વિરામ વણ નાટક,
 ફિણાતું ઊભરાતું ત્યાં હાસ્ય અનિદ્ર મોદનું,
 મરી ન શક્તી ઈચ્છા કરતી મર્મરાટ ત્યાં:
 આવ્યો પોકાર જગના અસ્તિ-જન્ય પ્રમોદનો,
 એની જિજીવિષાકેરી ભવ્યતાનો ને એના મહિમાતણો,
 અવકાશ વિષે જીવ જતો સાહસ અર્થ જે
 તેને પાછા આવવાનું જણાવતો,
 જાદૂગરી ભર્યા સૈકા વર્ષોના તે મહી થઈ

કરતો એ મુસાફરી,
 જડ તત્ત્વતણા વિશ્વે આત્માકેરો પરિશ્રમ,
 એના જન્મતણા ગૂઢ અર્થ માટે એની જે શોધ ચાલતી,
 અને આનંદ ઊંચેરા અધ્યાત્મ પ્રતિકાર્યનો,
 એની ઘબક સંતોષજન્ય ને પરિતૃપ્તિમાં,
 માધુરી જિંદગીકેરી બક્ષિસોમાં, બધામહી,
 એનો વિશાળ ઉચ્છ્વાસ, નાડીની ઘબકો, અને
 રોમાંચ આશ ને ભયે,
 પીડાઓ-અશ્રુઓ-મોદ કેરો આસ્વાદ એહનો,
 એના પ્રહર્ષના તીવ્ર તાલે, આવે સહસા જે મહામુદા,
 નિઃશ્વાસ રાગનો એનો ને અનંત દુઃખનું ડૂસકું વળી,
 -આવ્યો ત્યાં સાદ એમનો.

મર્મરાટ અને ક્ષેજપ ધીરો અશ્રુત ધ્વનિઓતણો,
 આપણાં હૃદયોકેરી આસપાસ જે ભીડાભીડ થાય છે,
 પરંતુ મળતી જેને નથી બારી પ્રવેશની,
 તે સ્તોત્રગાનને રૂપે ઊભર્યો આરજૂ બની:
 જે સૌ અજ્ઞાત રે'વાનું કબૂલે છે હજી સુધી,
 ને જે સૌ જન્મવા માટે કરે મોઘ પરિશ્રમ
 સૌ તે માધુર્ય ના જેનો કોઈ આસ્વાદ પામશે.
 અસ્તિત્વમાં નહીં આવે એવી સુંદરતા બધી,-
 આ સૌની આરજૂ હતી.

બહેરા આપણા મર્ત્ય કાન જેને સાંભળી શક્તા ન, તે
 વિશાળા વિશ્વના રાગો ગીત અદ્ભુત ગૂંથતા;
 જિંદગી તેમની સાથે
 સાધવાને તાલમેળ આપણા મથતી અહીં,
 એ સીમાઓ આપણી સૌ ઓગાળીને મેળવી દે અસીમમાં,
 અનંતતાતણી સાથે સાન્તકેરો સૂરતામેળ સાધતા.
 અવચેત ગુહાઓથી ઊઠી કો મંદ જલ્પના,
 આઘ અજ્ઞાનનું એહ તોતલું બોલવું હતું;
 અસ્ફુટા એહ પૃચ્છાનો પ્રત્યુત્તર બની નમ્યું

વિદ્યુદ્-ગ્રીવા અને મેઘગર્જનાપાંખ ધારતું
 પ્રભાપૂર્ણ સ્તોત્ર એક અનિર્વાચ્ય સમર્થતું,
 અને પરમ ચૈતન્યજ્યોતિની મહિમાસ્તુતિ.
 પ્રકટયું સર્વ ત્યાં વ્યક્ત દ્વાં ન કો જે કરી શકે;
 દર્શનવસ્તુ ને સ્વપ્ન હતાં વાતો કહેવાયેલ સત્યથી,
 કે હકીકતથી યે કે વધુ સાચાં પ્રતીક એ
 કે અલૌકિક મુદ્રાએ જોરદાર છાપેલાં તથ્ય એ હતાં.
 આંખો અમર આવીને પાસે એની આંખોમાં દેખતી હતી,
 બહુ રાજ્યોત્સાં સત્ત્વો એની પાસે આવીને બોલતાં હતાં:
 મૃતનું નામ જેઓને આપણે આપીએ છીએ,

નિત્યજીવી છતાંય જે

તેઓ મૃત્યુ અને જન્મ પારનો મહિમા નિજ
 ત્યજી પાછળ આવે છે શબ્દાતીત જ્ઞાનવાણી સુશ્રાવવા:
 પાપના અધિપો સાથે અધિપો પુણ્યકર્મના
 ન્યાય મેળવવા જાતા બુદ્ધિના ન્યાયમંદિરે,
 કરતા ઘોષણા પોતપોતાકેરાં વિરોધી ધર્મસૂત્રની,
 ને બધા માનતા કે છે પોતે જ પ્રભુનાં મુખો:
 જ્યોતિના દેવતાઓ ને અસુરો અંધકારના
 મોંઘેરી લૂટનો માલ માની એના આત્માને કાજ ગૂઝતા.
 કાળ-ભાથા થકી છૂટયા બાણ જેમ ઘડી ઘડી
 નવી શોધતણું ગાન પ્રકટી ઊઠતું હતું,
 તાજા પ્રયોગની એહ હતી ટંકાર-ગુંજના.
 પ્રત્યેક દિન અધ્યાત્મ રંગની ઘટના હતો,
 જાણે કે જન્મ પોતાનો થયો 'તો કો નવા ઉજવલ લોકમાં;
 અણચિંત્યા સખા પેઠે કૂદી સાહસ આવતું,
 જોખમ લાવતું 'તું ત્યાં હર્ષકેરી તીવ્ર મિષ્ટ રણત્કૃતિ:
 પ્રત્યેક ઘટના ઊંડી અનુભૂતિ બની જતી.
 થતા ત્યાં ઉચ્ચ ભેટાઓ, સંલાપો ભવ્યતા ભર્યા,
 સલાહો આવતી દિવ્ય વાણીમાંઘ મુકાયલી,
 પ્રહર્ષણતણે તેડે જવા માટે હૈયાને સાહ્ય આપવા

મધમીઠી વિનંતીઓ ઉચ્ચારાતી દેવોના અઘરોષ્ઠી,
 સૌન્દર્યના પ્રદેશોથી ચૂપાચૂપ આવતી મિષ્ટ લાલચો,
 મુદા પરમ ઓચિંતી આવતી સુખ-ધામથી.
 આશ્ચર્ય ને મુદાકેરું હતું સામ્રાજ્ય એક એ;
 એ બધુંય હવે એની સુણતી'તી

અક્ષરશ્રુતિ ઉજ્જવલા,
 રોમહર્ષણ સંપર્ક થતો એને
 મહોજસ્વી ને અવિજ્ઞાત વસ્તુનો.

અલૌકિક નવા ગાઢ સંબંધો પ્રતિ જાગ્રત
 સૂક્ષ્મ અનંતતાઓને સ્પર્શ ઉત્તર આપતો,
 ખૂલતાં બારણાઓનો થતો રૂપલ સૂર ત્યાં
 દૃષ્ટિની વિદ્યુતો કૂદી અદૃશ્યે ઝંપલાવતી.
 એનું ચૈતન્ય ને દૃષ્ટિ નિરંતર વધે ગયાં;
 વધ્યાં પ્રસરમાં એ, ને ઊડ ઉચ્ચતરા બની;
 વટાવી એ ગયો સીમા-રેખ ભૌતિક રાજ્યની,
 કર્યો પાર પટો એણે જ્યાં વિચાર લઈ લે સ્થાન પ્રાણનું.
 સંકેત-સૃષ્ટિમાંથી આ આવ્યો એ અણચિંતવ્યો
 અસ્તિત્વ જગનું ના જ્યાં એવા નીરવ આત્મમાં,
 અને એણે દૃષ્ટિપાત કર્યો પાર નામહીન વિરાટમાં.
 આ પ્રતીક-સ્વરૂપોએ નિજ ખોયો હક ત્યાં જીવવાતણો,
 આપણી ઈન્દ્રિયો જેને ઓળખી શક્તી હતી

તે સૌ ચિહ્નો ખરી પડ્યાં;
 સ્પર્શ શરીરના ના ત્યાં હૈયું ઘબકતું હવે,
 સૌન્દર્યનાં સ્વરૂપોને ન ત્યાં નેત્રો નિહાળતાં.
 વિરલા ને વિભાવંતા ગાળાઓમાં નિસ્તબ્ધ ચુપકીતણા
 ઊડી એ શક્તો ઊર્ધ્વ સંજ્ઞાહીન પ્રદેશમાં
 નિરાકારત્વ જ્યાં ઊડિ ગીયોગીય ભર્યું હતું,
 જ્યાં એકમાત્ર આત્મામાં હતું મગ્ન થયું જગત્,
 ને હતું જ્ઞાત સૌ જ્યોતે અભેદાત્મકતાતણી,
 ને આત્મા જ હતો પોતે પોતાકેરું પ્રમાણ જ્યાં.

પરમાત્માતણી દૃષ્ટિ મર્ત્ય નેત્ર દ્વારા નિહાળતી હતી,
 વસ્તુમાત્ર ભૂતમાત્ર સ્વરૂપ-રૂપ દેખતી,
 સર્વ વિચાર ને શબ્દ પોતાનો શબ્દ જાણતી.
 ન અન્વેષી, ન આશ્લેષી જાય એવી ગાઢ છે એકતા તહીં,
 એકના એક માટેના તલસાટ સ્વરૂપ પ્રેમ છે તહીં,
 અને સૌન્દર્ય છે મીઠો ભેદ એ 'એક એવ' નો,
 અને છે એકતા આત્મા સર્વકેરા સમૂહનો.
 સંયોજાઈ જતાં સર્વ સત્યો ત્યાં એક સત્યમાં,
 ને બધી ચિંતનાઓ ત્યાં સત્યતત્ત્વ

સાથે પાછી થઈ સંયોજિતા જતી.

પ્રજ્ઞા ત્યાં નિજ નિઃસીમ આત્માદ્વારા આત્માને નિજ જાણતી,
 સર્વોચ્ચ, કેવલા, શબ્દહીન, શાશ્વત શાંતિમાં
 સર્વ જોતી, નિશ્ચલા, ને સર્વ સત્તા ચલાવતી,
 સહચારી વિનાની ને એકમાત્ર વિરાજતી.

ભાવને કરવા મૂર્ત જ્ઞાનને ત્યાં શબ્દકેરી જરૂર ના;

મળે ન ગૃહ જ્યાં એવી એની અમરતાથકી
 થાકેલો ભાવ વાંછંતો વાસ નિઃસીમતામહી
 માગે વિશ્રાંતિને માટે કોટડી ના વિચારની

કંડારેલી ચકાસતી,

જ્યાંથી એક જ બારીની બંધાયેલી

અને ટૂંકી દૃષ્ટિ વસ્તુ પરે પડે

અને ઈશ્વરના બૃહદ્

વ્યોમનો વર્તુલાકાર રેખાખંડ

નાનો માત્ર દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

ત્યાં છે નિઃસીમની સાથે નિઃસીમ સાહચર્યમાં;
 ત્યાં હોનારો વિશ્વથીયે વિશાળો જાય છે બની;
 ત્યાં જેહ હોય તે પોતે છે પોતાની અનંતતા.

પાર્થિવ મનમાં એનું કેન્દ્ર હાવે રહ્યું ન 'તું',
 દીધાં એનાં ભરી અંગો દૃષ્ટિવંતા મૌનની એક શક્તિએ:
 આવિર્ભાવ થયો દૈવી નિઃશબ્દ શુભ્રતા ભર્યો;

તેણે એને ગ્રહો રૂપાતીત દર્શનની મહી,
જિંદગીની પારના કો એક જીવનની મહી,
આધાર સર્વનો—એવી સ્પંદહીન ચેતના પાસ એ સર્વો.
વાણીથી જ ચલાવે જે મનને, તે સ્વરે ઘરી
અંતરાત્મામહી મૌનમયી જ્ઞાનસ્વરૂપતા;
બળ જે અનુભવે સ્વીય સત્ય કેવળ કર્મમાં,
તે હવે મૂક ને સર્વ-શક્તિમાન શાંતિમાં સ્થાન પામતું.
નવરાશતણો ગાળો વિશ્વોકેરે પરિશ્રમે,
વિરામ ખોજના હર્ષે ને એની યાતના મહી,—

તેમણે ત્યાં પ્રભુની શાંતિની મહી
પરેશાની પ્રકૃતિની પુનઃ સંસ્થાપિતા કરી.
વિરાટ સામ્ય-સારસ્યે આણ્યો અંત જિંદગીના વિવાદનો.
ધમસાણો વિચારોનાં વિશ્વને જન્મ આપતાં,
ધૂળના કણની થાય રચના તે મહી તથા
તારકો સળગાવંતા ઘોર સંઘટ્ટકાર્યમાં
મથતાં ફાવવા માટે બળોની અથડામણો,
ઢૂંઢતી જગની ઈચ્છા ખેડીને ચાસ પાડતી
તેમની રેખના ચીલા લંબગોળ રૂપે વ્યોમે વિવર્તતા,
કાળના પૂરના લાંબા રેલાઓ ઊલટી દિશે,
પૃથ્વીના મંદ ગારામાં ક્રિયોત્પાદક જાગતી
ને કીચડ થકી કોરી કાઢતી રૂપ વ્યક્તિનું
તે દેહવાસના કેરી ભયપ્રેરક શક્તિની ધારે રે'તી રિબામણી,
શોક પ્રકૃતિકેરી જે ભૂખને ભક્ષ્ય અર્પતો,
દુઃખના દાહથી સર્જે તે તીવ્રાવેગ-કામના,
પરાજય વડે દંડે પુણ્યને તકદીર તે,
કારમો કેર સંહારે સુખ જે દીર્ઘ કાળનું,
વિલાપ પ્રેમકેરો ને કજિયો દેવલોકનો,—
નિજ જ્યોતિમહી રે'તા સત્યમાંદ્ય આ સર્વેય શમી ગયાં.
આત્મા એનો મુક્ત ઊભો સાક્ષી ને રાજવી બની.
જ્યાં તરાપે હોય તેમ મન જ્યાં ત્યાં અવિરામ તણાય છે,

અને એકથકી બીજા આભાસે જાય છે ત્વરી,
 ત્યાં ક્ષણોએ સમારૂઢ ઝોતે લીન થયા વિના
 નિરાંતે એ ઠરી બેઠો અવિભાજિત કાળમાં.
 બહુ ખેલાં લખાયેલું કિંતુ નાટિત હાલમાં
 હોય તેવે પ્રકારે તે પોતાના વર્તમાનમાં
 ભાવિ ને ભૂત ધારતો,
 પળોમાં લાગતાં એને વર્ષો અણગણાયલાં,
 ને પાને ટપકાં પાડ્યાં હોય તેમ ઘડીઓ એ નિહાળતો.
 અજ્ઞાત સત્યતાકેરા સ્વરૂપે એક, વિશ્વના
 દૃશ્યદર્શનનો અર્થ એને માટે નાખ્યો 'તો બદલી બધો.
 જડ તત્ત્વતણું જંગી વિશ્વ આ એક અદ્ભુતા
 શક્તિના કાર્યનું અલ્પ પરિણામ બની ગયું:
 ક્ષણને પકડી પાડી શાશ્વતજ્યોતિરશ્મિએ
 અજવાળ્યું હજી એ જે સર્જાયેલું હતું ન તે.
 પોઢ્યો વિચાર ઓજસ્વી એક નીરવતામહી;
 બન્યો બૃહત નિઃસ્પંદ મનીષી શ્રમ સેવતો,
 એના સસ્પંદ હૈયાને સ્પર્શી પ્રજ્ઞા પરાત્પરા:
 એની આત્માતણી નૌકા ઊજળો જે આગળો છે વિચારનો
 તેની પાર જઈ શકી;
 જરાયે ન હવે એનું મન આચ્છાદતું હતું
 અકૂલાત્મ અનંતને.
 ખાલીખમ નિવર્તતા વ્યોમની મધ્યમાં થઈ
 થતા અદૃશ્ય તારાઓ તણાઈને જતા સ્ફુરણને લઈ,
 તેમનામાં થઈ તેણે કરી ઝાંખી
 નિશ્ચલા શાંતિએ પૂર્ણ પરચેતન લોકની,
 જતી જ્યાં વિરમી તર્કબુદ્ધિ ને જ્યાં શબ્દ મૂક બની જતો,
 ને અધ્વહીન એકાકી આવેલો છે અચિંત્ય જ્યાં.
 ત્યાં ન કો આવતું રૂપ, કે ના ઊંચે કો અવાજ ઊઠતો હતો;
 એકમાત્ર હતું મૌન અને કેવળરૂપ ત્યાં.
 એ સ્પંદહીનતામાંથી મન ઊઠ્યું નવીન જન્મને ધરી,

ને એકદા અનિર્વાચ્ય હતાં તેવાં
 સત્યો પ્રત્યે પામી એણે પ્રબુદ્ધતા,
 દેખાયાં રૂપ જે મૂકભાવે અર્થ બતાવતાં,
 વિચાર દૃષ્ટિવંતો, ને સ્વર પોતે પોતાનું પોત ઘોતતો.
 જ્ઞાત એને થયું મૂળ જ્યાંથી એનો આત્મા આવેલ ઘ્યાં હતો:
 ગતિહીન બૃહત્ સાથે વિવાહ ગતિનો થયો;
 નિજ મૂળ ક્યાં એણે અંતર્હીન અનંતમાં
 નિજ જીવનને એણે રચ્યું પાયા પર શાશ્વતતાતણા.

દિવ્યતર દશાઓ આ

ને આ વિશાળતા યુક્ત બૃહત્ સમતુલાભર્યા
 ઊર્ધ્વારોહણ આરંભે માત્ર અલ્પ કાળ માટે ટકી શકે.
 શિલા શી સ્થિરતા દેહે, ને સમાધિ પ્રાણની ચૂપકી ભરી,
 મહાબલ નિરુચ્છ્વાસ, અને મૌન મનની શાંતિની સ્થિતિ,--

એમને ઉચ્ચ ઊજળી

અવસ્થા તંગ નાખે છે તોડી વાર ક્યાં વિના,
 યા ધીરે અસ્ત પામતા

સુવર્ણ દિનની પેઠે વિલીન થઈ જાય એ.
 ચંચળ નિમ્નના ભાગો શ્રાન્ત શાંતિથકી થતા;
 જૂની નાચીજ ચેષ્ટાઓ ને ચેનો કાજ ઝૂરવું,
 અગત્ય અલ્પ ને જૂની જેથી ટેવાયેલા છીએ
 તે આપણાં સ્વરૂપોને પાછાં બોલાવવાતણી,
 અભ્યસ્ત ભૂમિના નીચા માર્ગ ઉપર ચાલવું,
 ચાલતાં શીખતું બાળ ઝાઝી વાર ચાલી ના શકતું, તથા

સ્વાભાવિક નિપાતની

અવસ્થામાં જ આરામ લેવાકેરી જરૂરત,
 આ સૌ લે સ્થાન ઊર્ધ્વોર્ધ્વ ચડવાને જ માગતા
 જંગી સંકલ્પકેરું, ને હૈયાની વેદિ માંઘના
 પવિત્ર અગ્નિની જ્વાલાપ્રભા મંદ બનાવતાં.
 અવચેતનના દોર જૂનું તાણ નવું કરે;

ઈચ્છાવિરુદ્ધ આત્માને ખેંચે એ શિખરોથકી,
 તામસી તાણ ખેંચીને આણે આપણને અઘઃ
 આંધળી પ્રેરણાકેરી મૂળની સ્થિતિની પ્રતિ.
 મુત્સદી સર્વથી મોટો એ આનેયે લઈ લે ઉપયોગમાં,
 આપણા ભંશ દ્વારા એ વધુ ઊંચે ચઢાવતો.
 કાં કે અજ્ઞ પ્રકૃતિના તોફાની ક્ષેત્રની મહી,
 મર્ત્ય જીવનના અર્ધ-વ્યવસ્થામાં આવેલા ગોલમાલમાં
 અરૂપ શક્તિ ને આત્મા સનાતન પ્રકાશનો
 આવે અનુસરી છાયા જીવાત્માની અવતારાર્થ આવતાઃ
 સદૈવ એકરૂપા આ દ્વૈવે રે'નાર બેલડી
 પસંદ કરતી વાસ ઈન્દ્રિયોની ઘમાલમાં.
 અંધારા આપણા ભાગોમહી આવે એ અદૃશ્ય સ્વરૂપમાં
 ને કરે કાર્ય પોતાનું અંધારાના પડદા પૂઠળે રહી,
 એ સૂક્ષ્મરૂપ સર્વજ્ઞ મહેમાન અને ગુરુ

બની માર્ગ બતાવતો

રહે છે, જ્યાં સુધી ભાગો આપણા એ સ્વભાવના
 લહે અગત્ય ને ઈચ્છા સ્વરૂપાંતર કાજ ના.

આજ્ઞાપાલકતા ઉચ્ચતર જીવનધર્મની

શીખવાની છે અહીંયાં સમસ્તને,
 આપણા દેહકોષોએ ધારવાની છે જવાલા અમૃતાત્મની.
 નહિ તો એકલો આત્મા પ્રભવે નિજ પહોંચશે,
 છોડીને અર્ધ-ઉદ્ધાર્યા જગને નિજ ભાવિના

અણનિર્ણીત સંશયે,

સદા પ્રકૃતિ સેવંતી શ્રમ રે'શે મુક્તિની પ્રાપ્તિના વિના;
 અસહાયા ઘરા ધૂમ્યા કરવાની હમેશાં અવકાશમાં,
 ને આ નિઃસીમ સૃષ્ટિનો હેતુ નિષ્ફળ નીવડે
 ને નિષ્ફળ થયેલું આ વિશ્વ અંતે જવાનું પ્રલયે ઢબી.
 દેવોપમ છતાં એનું બળ ઊંચે ચડવાનું ટક્યું નહીં:
 પાછી વળી ગઈ એની ચેતના મહિમાવતી;
 ઝંખવાયેલ ને ગ્રસ્ત એની માનવ બાહ્યતા

પુરાણી સ્થિતિઓ ઉચ્ચ ફરી લહેવા પ્રયત્ન કરતી હતી,
 ઉચ્ચ ઉગારતો સ્પર્શ ને ચિદંબર જ્યોતિને
 લાવવા મથતી હતી,
 નિજ જબ્બર ને જંગી જરૂરિયાત પૂરવા
 એ દિવ્ય શક્તિને પાછા આવવાનું હતી આહ્વાન આપતી.
 ઓચિંતા ઝાપટા પેઠે શક્તિ પાછી રેલાઈ આવતી હતી,
 કે એને દૃઢયે ધીરે સાન્નિધ્ય વધતું હતું,
 ને બાહ્ય ચેતના એની યાદ એવા

શિખરે કો સયત્ન ચઢતી ફરી,
 કે જે શૃંગથકી નીચે પડી 'તી એ તેની ઉપર ઊડતી.
 પ્રત્યેક ચડણે એની સમાવસ્થા બનતી 'તી બૃહત્તરા,
 ઉત્તુંગતર અધ્યાત્મ-કૂટે વાસ થતો હતો;
 વધારે વાર એનામાં રહેતી પરમદ્યુતિ.
 પૃથ્વી ને સ્વર્ગ વચ્ચે આ હીંચકાતી દશામહી,
 આત્માના આ અનિર્વાચ્ય યોગના અધિરોહણે,
 વધે છે ચંદ્રમા તેમ મહિમા અંતરાત્મની
 સંપૂર્ણરૂપતાકેરો એના અંતરમાં વધ્યો.
 અપૂર્વ સાથ સંયોગ સત્યસત્તાસ્વરૂપનો,
 અદ્વિતીયતણી દૃષ્ટિ પ્રત્યેક મુખથી થતી,
 કાળમાં શાશ્વતાત્માનું સાન્નિધ્ય મર્ત્ય ચિત્તના
 વસ્તુઓ પરના અર્ધ-આલોકોને બૃહત્તર બનાવતું,
 માનવી બળ ને દૈવ વચ્ચેના અવકાશને

સાંધતું સેતુબંધથી,-

એ સૌએ આપણો છે જે આત્મા દ્વાં ખંડ-રૂપમાં
 તેને અખિલતા અર્પી અખંડાત્મસ્વરૂપની.
 આખરે દૃઢ અધ્યાત્મ-તુલાની સ્થાપના થઈ,
 લોકે શાશ્વતના ચાલુ રહેવાનું થઈ ગયું,
 મળી સલામતી મૌનમયે ને સત્પ્રકાશમાં,
 અક્ષરાત્મામહી એનો વસવાટ થઈ ગયો.
 નિશ્ચલ બ્રહ્મમાં એની સત્-તાનાં શિખરો વસ્યાં:

ઊર્ધ્વોર્ધ્વ ભોમમાં એનું મન વિશ્રમતું બન્યું,
 ઈન્દ્રજાળ અને લીલા નીચેની અવલોકતું
 જ્યાં નિશા ને ઉપાકેરે ઉછંગે છે ઢળેલો ઈશ્વરી-શિશુ,
 ને સનાતન જ્યાં ધારે કાળના છન્નવેશને,
 નિઃસ્પંદ શિખરોને ને સંક્ષુબ્ધ નિમ્ન ગર્તને
 સંમતિ સુમહત્ દેતો આત્મા એનો સમત્વનો.
 સ્થિર સામર્થ્યથી યુક્ત ધીરભાવી પ્રસન્નતા,
 વિશાળ નિશ્ચલા દૃષ્ટિ કાળના ક્ષોભની પરે,
 સર્વાનુભવની પ્રત્યે એની એ શાંતિ રાખતી.
 શોક ને હર્ષની પ્રત્યે ઉદાસીન બનેલ એ,
 અજાયબ અને સાદ થકી લુબ્ધ થયા વિના
 અવિકંપ રહી વ્હેણ જોતો એ વસ્તુઓતણું,
 શાંત નિઃસંગ ભાવે એ દેતો ટેકો અસ્તિયુક્ત સમસ્તનેઃ
 એના આત્માતણી શાંત સ્થિતિ સાદ્ય

કરતી 'તી શ્રમે લાગેલ લોકને.

બનેલું છે બધું જેનું તે કાયા દ્રવ્યની પરે,
 જડતાના મહાપિંડકેરા ઈન્કારની પરે,
 જગત્કેરી અવિદ્યાના ભૂખરા મોખરા પરે,
 અચિત્ પદાર્થ ને ઘોર ભ્રમ પે જિંદગીતણા,
 મૌનપ્રેરિત ને બંધ આંખની દૃષ્ટિએ સજી
 શક્તિ એની નવી જ્યોતિર્મયી એક કલા વડે
 કાર્યને કરવાકેરું સામર્થ્ય ધારતી હતી.
 કો શિલ્પકાર ટાંકીને શિલા જેમ દેવમૂર્તિ બનાવતો,
 ડોળવ્યું તેમ એણેયે કાળું આવરણ ક્રમે,
 અજ્ઞાન સૃષ્ટિકેરું જે રક્ષાવ્યૂહ બનેલ છે,
 જે અચિત્-રૂપની માયા રહસ્યમયતાય છે
 જેના ઓઢાડમાં કાળા શિર શાશ્વત ઢાંકતો,
 કે જેથી વિશ્વને કાળે કાર્ય પોતે અવિજ્ઞાતપણે કરે.
 આત્મ-સર્જનની ભવ્ય પ્રભા આવી ઊતરી શુંગમાળથી,
 ગૂઢ અગાધતાઓમાં રૂપાંતર થઈ ગયું,

અદૃષ્ટ વિશ્વના શૈલો પર આલાપતો હતો;
 અંતઃશ્રુતિ સુણે છે જે તે સ્વરો લાવતા હતા
 તેની સમીપ પોતાના ઉદ્ગારો પયગામના,
 અમર્ત્ય શબ્દનાં જ્વાલાધારી પ્રસ્ફોટનો, તથા
 નિગૂઢ દૃષ્ટિ દેનારા ઝબકારા પ્રકાશના
 અગમ્ય ગુપ્તતામાંથી એની આગળ આવતા.
 થયું છે પ્રેરિત જ્ઞાન ગાદીનશીન અંતરે,
 બુદ્ધિનાં વર્ષથી જેની પળો વધુ ઉજાળતી:
 લયવાહી પડ્યો તાલ પ્રદર્શાવંત જ્યોતિનો
 સત્ય ઉપરનો જાણે સૂચવંતો હોય ના સ્વરભાર કો,
 નભે ભભકતી જોત જેમ સારી ભોંયને અજવાળતી,
 પ્રકાશ્યું તેમ વિજ્ઞાન સ્ફુરતું શીઘ્ર અંતરે.
 સત્યાસત્યતણો ભેદ એક દૃષ્ટે થઈ જતો,
 કે ઓથું લઈ દેવોની સહીકેરું બનાવટી
 મનનાં બારણાંમાંથી ટોળાબંધ પ્રવેશતા,
 કરતા હક્ક આવે જે તેમને અટકાવવા
 તુર્ત મશાલની જોત ઊંચકે અંધકારમાં,
 પાડતું પકડી વેશધારી માયાવિની વધૂ,
 માપતું મુખ દેખીતું પ્રાણનું ને વિચારનું.

ઓચિંતા દૂત શી સર્વદર્શી ઉત્તુંગ શૃંગથી
 પ્રેરણા વીજળી-વેગે આવતી 'તી અનેકદા,
 ને એના મનના મૌન માર્ગોએ પરસાળના
 લાવતી 'તી ગૂઢવસ્તુજ્ઞાનની લયવાહિતા.
 સંગીત બોલતું એક મર્ત્ય વાણી વટાવતું.
 જાણે સુવર્ણ કૂપીથી સર્વાનંદસ્વરૂપની
 જ્યોતિ-જાયો હર્ષ એક, હર્ષ એક દૃષ્ટિનો અણચિંતવી,
 મહાનંદ અપ્રણાશી રોમહર્ષણ શબ્દનો,
 રેલાયા હૃદયે એના ખાલી પ્યાલામહીં યથા,
 પુનરાવૃત્તિ પામેલો આદિ આનંદ ઈશનો

સર્જતો હોય ના જાણે કુમારા બાલ્ય કાલમાં.
 અલ્પજીવી ક્ષણે, ક્ષુદ્ર અવકાશે પકડાઈ પુરાયલું,
 ભવ્ય નિઃશબ્દતાયુક્ત ચિંતનોની મધ્ય ઠાંસી ભરાયલું,
 જે સર્વજ્ઞાન છે તેણે
 એની અગાધતાઓની અપેક્ષાંતી સ્પંદનહીનતામહી
 આખરી કેવલાત્માના એક સ્ફટિક રૂપને,
 મૌનસ્થ સત્ત્વમાં મૌન દ્વારા પ્રકટ થાય તે
 અનિર્વાચ્ય સત્યના એક અંશને
 આખું સ્થાન નિવાસનું.

અચંચલ અવસ્થામાં રાજાકેરી

સાન્દ્રભાવી સ્ત્રી કાર્યપરા બની;
 મૂકભાવી શક્તિ એની સવિશેષ બની નિકટની ગઈ;
 દૃષ્ટ-અદૃષ્ટ બન્નેને હતી એ અવલોકતી,
 અતર્કિત પ્રદેશોને
 પોતાકેરું જન્મજાત ક્ષેત્ર એણે બનાવિયા.
 જ્યારે ત્રાટક માંડે છે આંખો એક અદૃશ્ય બિન્દુની પરે
 અને ત્યાં એક તેજસ્વી ટપકાની તીવ્રતાના પ્રતાપથી
 પ્રતીકોનો લોક એક જ્ઞાનદૃષ્ટિ સામે પ્રકટ થાય છે,
 ને પ્રવેશ કરે છે એ દ્રષ્ટાના રાજ્યની મહી
 તેમ કિરણમાં એક સર્વદૃષ્ટિ એકત્રિત થઈ ગઈ.
 ઓચિંતી ઉદ્ભવી એક દીપ્તિકેરી અનાવૃત મહાભુજા,
 જાળી અજ્ઞાનની અલ્પદર્શી એણે કરી નાખી વિદારિતાઃ
 ઊંચકેલી અંગુલીના અતર્ક્ય તીક્ષ્ણ ટેરવે
 જ્વાલા-પ્રહારથી ખુલ્લું કર્યું બંધ હતું જે પારપારનું.
 નીરવ લયની ઉચ્ચ ભૂમિકામાં આંખ એક પ્રજાગરા,
 તોડી અકલ્પ્યને લેવા માગતા મન-રૂપ એ
 જોખમી કૂદકે એક પારકેરી ચેતનાને છુપાવતી
 કરી પાર ગઈ ઊંચી કાળી દીવાલ એ, અને
 ઘૂસી માર્ગ કરી વાણી પ્રેરણાની લઈ દાતરડા સમી,
 લૂંટી અપાર સંપત્તિ અવિજ્ઞેયસ્વરૂપની.

સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ વીણીને સત્યકેરા કણો સંઘરનાર એ,
 ઝૂડીઓની બાંધનારી અસંખ્યાત એવા અનુભવોતણી,
 એણે ભેદાં સાચવેલાં રહસ્યો વિશ્વ-શક્તિનાં,
 હજારો પટવસ્ત્રોમાં વીંટાયેલી

ભેદી એની જાદૂઈ રીતિઓ બધી;
 કે કાળે ચડતે માર્ગે ઘૂળમાં ને ચિરાડાઓમહી તહી
 ગેરવ્યાં 'તાં રહસ્ય જે,
 ત્વરંતા મનમાં જૂનાં સ્વપ્નોની વચગાળમાં
 ને ભુલાયેલ સ્થાનના
 દટાયેલ અવશેષોતણી વચે,
 તે ખોવાયાં રહસ્યોને એણે ભેગાં કર્યાં વળી.
 શુંગ ને ગર્તની વચ્ચે કરતી એ મુસાફરી
 છેડા દૂરતણા એણે જોડી દીધા
 ને આઘેના અબ્ધિઓને એકાકાર બનાવિયા,
 કે માર્ગે સ્વર્ગ-પાતાલકેરા રેખા સમી સરી
 શિકારી શ્વાનની પેઠે શિકારાર્થે શોધતી સર્વ જ્ઞાન એ.
 જ્ઞાનની ગુપ્ત વાતોની આપતી ખબરો અને
 લેતી એ સર્વને લખી,
 દિવ્ય વાણીતણી એની ટિપ્પણીઓ પ્રકાશની
 નિગૂઢ મનના છૂપા કાર્યાલયમહી થઈ
 થતી પસાર, ને ગૂઢ સત્યકેરી પ્રેરણાનું ક્લેવર
 ખોંચાડતી વહી-રૂપે સિદ્ધાત્માને ને આર્ષદૃષ્ટિવંતને.
 એ દેવોની તપાસોનાં દફતરો રાખતી હતી,
 પરમાત્માતણી મૌન દૃષ્ટિઓનું હતી મુખ,
 શબ્દો અમર્ત્ય એ મર્ત્ય માનવો પાસ આણતી.
 બુદ્ધિની પાતળી શી ને પ્રભાવંત બંકિમા રેખની પરે,
 ચંદ્રને ઝાંખ દેનારી ધુતિમંતી હવા સમા,
 રેખારહિત નિઃસીમ દર્શનાલોકના બૃહત્
 વિસ્તારો તરતા એના આત્માની દૃષ્ટિની મહી.
 સત્તણા સાગરો એના સફરી આત્મને મળ્યા,

અપાર શોધને માટે એને આહ્વાન આપતા;
 શાશ્વત ચુપકીદીથી ઘેરી વિસ્તરતી હતી
 ભોમો અકાળ, આનંદ તથા કેવળ શક્તિની;
 માર્ગો દોરી જતા પાર વિનાના સુખની પ્રતિ
 સ્વપ્નસ્મિત સમા ધ્યાની વિરાટોમાં થઈ જતા:
 સૂર્યપ્રભાસ્થલી શુભ્ર પંથહીન અનંતમાં
 સોનેરી પળની જોતે પ્રત્યક્ષભાવ પામતી.
 અસીમ આત્મની નગ્ન રેખે રેખે વળાંકની
 વસ્તુજાતતણા બંધ હૈયામધ્યે થઈ જે જાય બિંદુઓ,
 તેમણે કાળને માર્ગે લઈ શાશ્વતને જતી
 અલક્ષ્ય રેખને છાયા નાખીને અંકિતા કરી.
 સૃષ્ટિકેરા પ્રતીકાત્મ તથ્યોના જડ જૂથથી
 અને જીવનના ચાલુ ઘટનાનાં નિશાનથી
 બળાત્કારે નિયંત્રંત સ્વાતંત્ર્ય અણસીમનું,
 વૈશ્વ માનસની જાદૂભરેલી કાર્યપદ્ધતિ,
 તેણે થતા અકસ્માત ને આવૃત્ત થયે જતા
 બનાવોના બનાવી છે દીઘા નિયમ ચાલતા,
 ઈંગિતોની વ્યસ્તતાને આપ્યું છે રૂપ વિશ્વનું.
 જડ દ્રવ્યતણું મ્હોરું પહેરી આત્મ નર્તતો,
 ત્યાં તેના નૃત્યનાં ઋદ્ધ આશ્ચર્યોને
 ગોળાવા ગૂંચવાયલા,
 એમાંથી સ્પષ્ટતા પામી વિશ્વકેરી
 યોજનાની તુલાઓ સમઘોરણી,
 વ્યવસ્થાપિત આત્માનાં ગૂઢ વાસ્તવદર્શને
 સ્વયં-વ્યૂઢ ફલોકેરી પ્રકટી સપ્રમાણતા,
 પ્રકટી સત્યતા તેની માયાત્મક કલાતણી,
 પ્રકાશી તર્કની યુક્તિ અપરંપાર બુદ્ધિની,
 એનો વ્યક્ત થયો જાદૂ વિકારી શાશ્વતીતણો.
 થઈ ઝાંખી હમેશાંની અજ્ઞાત વસ્તુઓતણી,
 અક્ષરો ઊપસી આવ્યા નિશ્ચલાત્મક શબ્દના.

થતી પ્રકટ દેખાઈ અગાધાબ્ધિથકી યથા
 અવિકારી અને નામ વિનાના આદિમૂળમાં
 રચ્યું છે જગ જેણે તે કલ્પનાજ્યોતિ-પદ્ધતિ,
 વવાયું ભોમમાં કાળી સમાધિસ્થ નિસર્ગની
 બીજ આત્માતણી અંધ બૃહત્કાય સ્પૃહાતણું,
 જેના ગર્ભથકી જન્મ્યું વૃક્ષ વિશ્વસમસ્તનું,
 વિસ્તાર્યા છે ચમત્કારી બાહુ જેણે સ્વપ્નમાં અવકાશના.
 મળે ના જેમનું માપ એવી મોટી

સત્તાઓએ કર્યું ધારણ રૂપ ત્યાં:

પ્રભુને જન્મતો જોયો છે જેણે તે અશરીરી અનામતા
 અવિજ્ઞાતતણી છાયામાંથી બહાર હતી ત્યાં અવલોકતી,
 મર્ત્યના મન ને જીવ પાસથી જે મૃત્યુમુક્ત શરીરને
 ને દિવ્ય નામને પ્રાપ્ત કરવા યત્નશીલ છે.
 ઓઠ નિઃસ્પંદ, ને મોટી પાંખો નિમ્ન સ્તરોમાં ગૂઢ ઊડતી,
 પરચેતન નિદ્રાની પિછોડીએ ઢંકાયેલ મુખાકૃતિ,
 ને બંધ પોપચે વસ્તુજાત જોનાર લોચનો
 દેખાયાં લયમાં શિલ્પ કરતા શિલ્પકારનાં.
 ડોકિયું કરતો બહાર આદિ કામ જાત શૂન્યાવકાશમાં,
 આશાને નીરખી એણે જે કદી ઊંઘતી નથી,
 ભાગતા ભાવિની પૂઠે દોડતા પાય નીરખ્યા,
 અનિર્વાચ્ય હેતુ જોયો અંતવિહીન સ્વપ્નનો.
 ઈશની શક્તિએ એક ઘરી હોય મશાલ ના,
 તેમ પ્રભાભર્યો લોક સર્વકાલીન સત્યનો
 રાત્રિકેરી કિનારીએ મંદ કો તારકા સમો,
 સુવર્ણ વર્ણ જ્યોતિના

અધિમાનસની ધારકેરી ઝબકની પરે

પ્રકટયો ત્યાં પ્રકાશતો.

ઝડપાયાં વળી જાણે માયાવી ચક્ર મધ્યથી
 પ્રેમનું સ્મિત લાંબી જે લીલા મંજૂર રાખતું,
 ધીરભાવી લાડકોડ, ને પ્રજ્ઞામાતનાં સ્તનો

સ્તન્યપાન કરાવતાં દૈવના શિશુ-હાસ્યને,
 મૌનનીરવતા, ધાત્રી શક્તિકેરી સર્વશક્તિસ્વરૂપની,
 સર્વજ્ઞ ચુપકી ગર્ભસ્થાન અમર્ત્ય શબ્દનું,
 સ્પંદવિહીન ને ધ્યાનમગ્ન મુખ અકાલનું
 અને શાશ્વતતાકેરી આંખડી સર્જનાત્મિકા.
 પ્રેરણા આપતી દેવી પ્રવેશી મર્ત્ય-વક્ષમાં,
 અભ્યાસખંડ ત્યાં સ્થાપ્યો એણે ભાવિ ભાખનારા વિચારનો,
 ઈશ-સંદિષ્ટ વાણીનું કીધું પુનિત ધામ ત્યાં,
 બેઠી એ ત્રણ-પાયાળી મનની પીઠિકા પરે:
 બૃહત્ સર્વ બન્યું ઊર્ધ્વે, દીપ્ત સર્વ બન્યું તળે.
 અંધકારતણે ઊડિ હૈયે એણે ખોદ્યા કૃવા પ્રકાશના,
 શોધાયાં ન હતાં એવાં ઊંડાણોને રૂપ લેતાં બનાવિયાં,
 અવ્યાહત વિરાટોને આપ્યો પોકાર કંપતો,
 ન કિનારો, ન વા વાચા, ને ન તારા,

એવા મોટા વિસ્તારોની મહી થઈ,

મૌનમાંથી અનિર્વાચ્યકેરા કાપી કઢાયલા
 દૃષ્ટિ દેતા વિચારોના ટુકડાઓ વહી આણ્યા ઘરા પ્રતિ.
 અવાજે એક હૈયામાં સમુચ્ચાર્યું ન ઉચ્ચારેલ નામને,
 સ્વપ્ન મેળવવા માટે નીકળેલા વિચારનું,

અટતું અવકાશમાં

અદૃશ્ય ને નિષેધેલા ગૃહમધ્યે પ્રવેશિયું:
 સ્વર્ગીય દિનનો દિવ્ય ખજાનો હાથ આવિયો.
 ઝગ્યો એનો રત્નદીપ ઊંડેરે અવચેતને;
 ઊંચકી ઘરતાં એણે કર્યા ખુલ્લાં ગુહામધ્યતણાં ઘનો,
 ઈન્દ્રિયગ્રામના ચોર કંજૂસ વ્યવહારિયા
 વાપર્યા વણ રાખે છે સંરક્ષાયેલ જેમને
 રાત્રિના વ્યાલના પંજા હેઠ, વીંટી

ગડીઓમાં મખૂમલી અંધકારની,

ને તે સૂતા પડેલા છે ગુહા મધ્યે, મૂલ્યે અમૂલ્ય જેમના
 લીધું હોત બચાવી જગ સર્વને.

હૈયે પ્રભાતને ધારી જતું એક તમિઝ દૂંઢતું હતું
 નિત્ય પાછી આવનારી વિશ્વે વ્યાપ્ત થતી વિભા,
 જોતું આગમની વાટ વિશાળતર રશ્મિના,
 અને મોક્ષણની સૂર્યકેરાં લુપ્ત ઘણોતણા.
 બિગાડ છોડતા ઈશકેરા ભવ્ય ઉડાઉપણથી થતા
 કાર્યે અતિવ્યયી સૃષ્ટિકેરા, ઝસ્ત પ્રમાદથી
 તલહીન જગે ત્યાંની વખારોમાં રખાયલું,
 અને ચોરાયલું છાના સિંધુના પણિઓ વડે,
 એવું સોનામહોરોનું ઘન શાશ્વતનું તહીં
 સ્પર્શ-દૃષ્ટિ-મનીષાથી બચાવી સંઘરાયલું,
 અજ્ઞાન ઓઘનાં અંધ કંદરોમાં તાળાં વાસી રખાયલું,
 કે રખે માણસો તેને મેળવીને

બની જાય દેવલોક સમોવડા.

અદૃશ્ય શિખરોમાથે જ્ઞાનજ્યોતિ આપી છે એક દર્શને,
 નિઃશબ્દ ગહનોમાંથી પ્રજ્ઞાએ વિતરી પ્રભા;
 નિગૂઢતર વ્યાખ્યાએ મહાંત સત્યને કર્યું,
 વિપર્યાસ મહાભવ્ય રાત્રિ ને દિનનો થયો;
 સઘળાં જગનાં મૂલ્ય બદલાયાં

જીવનોદેશનો ઉત્કર્ષ સાધતાં;
 માનવી મનનો મંદ શ્રમ આણી શકંત જે
 તેથી પ્રાજ્ઞતરા વાણી ને વિચાર બૃહત્તર પ્રવેશિયો,
 સાન્નિધ્ય એક ને એક મહિમા જે સર્વત્ર અવલોકતી
 તે સંવેદનની ગૂઢ શક્તિ પામી પ્રબોધતા.
 તોતિંગ યંત્ર પે ધાર્યું, મૂઢભાવે ગોળ ગોળ ફર્યે જતું
 હોય એવું ન નિશ્ચેષ્ટ રહ્યું જગત આ હવે;
 એણે દૂર કરી દીધો જંગી નિર્જીવ મોખરો,
 યંત્રકાર્ય રહ્યું ના એ, ના રહ્યું એ કાર્ય યા દૈવયોગનું,
 પ્રભુના પિંડકેરી એ જીવમાન ગતિ રૂપ બની ગયું.
 આત્મા એક છુપાયેલો રૂપોમાં ને બલોમહી
 ચલાયમાન દૃશ્યોને સાક્ષીરૂપે નિહાળતો:

સૌન્દર્યે ને સદા ચાલુ ચમત્કારે પ્રવેશવા
 દીઘો અંદર અવ્યક્ત આત્માકેરા પ્રકાશને:
 નિરાકાર નિત્ય આવ્યો ચાલી અંદર પામવા
 સત્વોમાં ને વસ્તુઓમાં પૂર્ણતા સ્વસ્વરૂપની.
 રાખી ના જીવને રૂપે મંદતા ને નિરર્થતા.
 જગજીવનસંગ્રામે અને ઊથલપાથલે
 દીઠી પ્રસવની પીડા નૃપે દેવાત્મજન્મની:
 ગુપ્ત એક હતું જ્ઞાન ધૂપા અજ્ઞાનવેશમાં;
 વિધાતા રાખતો ઢાંકી અણદીઠી અવશ્યભાવિતા વડે
 સર્વસમર્થ સંકલ્પકેરી લીલા યદૃચ્છા જ્યાં પ્રવર્તતી.
 પ્રભા, પ્રહર્ષ ને જાદૂ-સર્વાનંદસ્વરૂપ એ
 અવિજ્ઞાત વિરાજંતો હતો હૃદય-ભીતરે;
 બંદી મુદાતણું મુક્તિમૂલ્ય દુઃખો ધરાતણાં.
 સુખી આત્મિક સંસર્ગ ચાલી જાતી ઘડીઓ રંગતો હતો;
 હતા દિવસ યાત્રીઓ પૂર્વનિશ્ચિત પંથના,
 ને રાત્રીઓ હતી તેના ધ્યાનમગ્ન આત્માની સહચારિણી.
 દિવ્ય આવેગથી તેનું હૈયું સારું તેજીમંત બન્યું હતું;
 ઢસડાતો જતો કાળ
 પલટાઈ બન્યું એનું પ્રયાણ ભવ્યતાભર્યું;
 વિભુ વામન ઊંચેનાં વણજીત્યાં જગતોએ વધી ગયો,
 એના વિજયને માટે પૃથ્વીલોક બન્યો બેહદ સાંકડો.
 માનવી લઘુતાકેરી પર ભારે પગે જતી
 એક અંધી શક્તિકેરી ગતિની નોંઘ રાખતું
 હતું જીવન જે એકવારનું તે
 બન્યું હાવે ખાતરીથી પ્રભુ પાસે લઈ જતું,
 અસ્તિત્વ ધરતું રૂપ એક દિવ્ય પ્રયોગનું,
 ને વિશ્વ અંતરાત્માને માટે તક બની ગયું.
 પદાર્થજડતામધ્યે આત્માની ગર્ભધારણા
 અને પ્રસવ જીવંત રૂપોમાં - એ બન્યું જગત્,
 ઘર્યો પ્રકૃતિએ ગર્ભાશયે અમૃતરૂપને,

જેના દ્વારા સમારોહી ઊર્ધ્વે પોતે જાય શાશ્વત જીવને.
 આત્મા પોઢયો હતો એનો ઉજ્જવલ સ્થિર શાંતિમાં,
 કરતો સ્નાન ઉત્સોમાં પવિત્ર બ્રહ્મજ્યોતિના,
 સદાસ્થાયી સૂર્યકિરં કિરણોએ પ્રકાશિત
 પ્રજ્ઞામયતણાં મોટાં ક્ષેત્રોમાં ધૂમતો હતો.
 ભીતરે દેહનો સૂક્ષ્મ આત્મા સુદ્ધાં અંશોને નિજ પાર્થિવ
 ઉઠાવી શક્તો ઊંચે ઉન્નતતરની પ્રતિ,
 ને દિવ્યતર વાયુનો

ઉચ્છ્વાસ એ લહેવાને શક્તિમાન બન્યો હતો.
 પ્રભુતા પ્રતિ યાત્રા તો ક્યારનીયે એની ચાલુ થઈ હતી:
 તે વેગી હર્ષના પાંખવંત પવનની પરે ઊંચકાઈ જતો હતો,
 પોતે જેને ધારવાને ના હમેશાં સમર્થ તે જ્યોતે ઉદ્ધાર પામતો,
 સર્વોચ્ચ સત્યથી રહેતી મનની જેહ દૂરતા તે એણે અવ છે તજી,
 અશક્તિ પ્રાણની ખોઈ પરમાનંદ પ્રાપ્તિની.
 આપણામાં રહેતું જે દબાયેલું
 તે બધાએ સમારંભ કર્યો પ્રકટવા તણો.

એના આત્માતણી આમ મુક્તિ અજ્ઞાનથી થઈ,
 અધ્યાત્મ પલટો પહેલો થયો એના મનનો ને શરીરનો.
 પ્રભુનું જ્ઞાન રેલાઈ ઊર્ધ્વમાંથી આવ્યું વિશાળ વ્હેણમાં,
 નવું જગતનું જ્ઞાન ભીતરેથી વધ્યું વિસ્તાર પામતું,
 વિચારો નિત્યના એના ઊંચી આંખે નિહાળતા
 સત્યરૂપ અને એકસ્વરૂપને,
 છેક સામાન્ય કર્મો યે એનાં આંતર જ્યોતિથી
 ઊભરી આવતાં હતાં.

રાખે પ્રકૃતિ સંતાડી તે રેખાઓ પ્રત્યે બનેલ જાગતો,
 આપણી દૃષ્ટિ ખોંચે ના એવી એની ગતિઓ સાથ મેળમાં
 રહેલો એ બન્યો એકરૂપ એક અવગુંઠિત વિશ્વ શું.
 એની પકડ ઓચિંતી કબજે કરતી હતી
 ઉદ્ગમો સૃષ્ટિની સૌથી બલિષ્ઠ શક્તિઓતણા;

અજ્ઞાત લોકપાલોની સાથે એ બોલતો હતો,
જોતો 'તો રૂપ ના જેને આપણી આ મર્ત્ય આંખો નિહાળતી.
અદૃશ્ય સત્ત્વ લેતાં 'તાં રૂપ એની વિશાળ દૃષ્ટિ સન્મુખે,
વિશ્વકેરાં બળો એણે અવલોક્યાં લાગેલાં નિજ કાર્યમાં,
અને અનુભવ્યો ગૂઢ થકી ઘક્કો

માનવીની ઈચ્છાને હડસેલતો.

કાળકેરાં રહસ્યો તો એને માટે બની ગયાં
કો વાર વાર વંચાઈ ગયેલા ગ્રંથના સમાં;
ભાવિ ને ભૂતની લેખસામગ્રી દફતરે ચઢી
અંતરિક્ષતણે પાને ઉતારાઓ
પોતાના રૂપરેખાએ આંકીને આપતી હતી.
વિધાતાની ચાતુરીએ એકરૂપ અને સંવાદિતાભર્યું
એનામાંનું મનુષ્યત્વ પ્રભુકેરી

સાથોસાથ પગલાં ભરતું હતું.

કર્મો એનાં દગ્ગો દેતાં ન 'તાં અંતઃસ્થ જ્યોતને.
પૃથ્વીની પ્રતિના એના મોખરાની ઘડી આણે મહંતતા.
એના દેહાણુઓ મધ્યે ઉચ્ચભાવ પ્રતિભા એક પામતી
જાણતી જે મર્મ એનાં પ્રારબ્ધ-બદ્ધ કર્મનો,-
કર્મ જેહ
આત્મ નિઃસીમતાઓમાં જિંદગીના વૃત્તની પાર રાજતી
અસંસિદ્ધ શક્તિઓનાં પગલાંઓ સાથે સંવાદ સાધતાં.
નિરાળો એ રહેતો 'તો એકાંતે નિજ ચિત્તના,
ઘડતો માનવીઓનાં જીવનો અર્ધદેવ એઃ
મહેચ્છા એક આત્માની જાતિકેરો ઉદ્ધાર કરતી હતી;
કામે લાગી હતી શક્તિ એક, કિંતુ
ક્યાંથી આવેલ છે એ તે કોઈએ જાણતું ન 'તું.
બળો વિશ્વતણાં એના બળ સાથ સંકળાઈ ગયાં હતાં;
પૃથ્વીકેરી ક્ષુદ્રતાને ભરી દેતી

વિસ્તારોએ નિજ નિઃસીમતાતણા,
યુગને પલટો દેતી શક્તિઓને

એ પોતામાં આકર્ષી આણતો હતો.
 સામાન્ય દૃષ્ટિને માટે અપ્રમેય બનેલ એ
 આગામી વસ્તુઓ માટે બીબાંરૂપ મહાસ્વપ્નો બનાવતો,
 પોતાનાં ચરિતોને એ
 કાળ સામે ટકી રૂહેવા કાંસાની જેમ ઢાળતો.
 કાળમાં ભરતો એ જે પગલાં તે
 માનવોની ફલંગોને ક્યાંય પાછળ મૂકતાં.
 એકાકી દિવસો એના દીપ્તિમંત હતા સૂર્યદિનો સમા.

ત્રીજો સર્ગ સમાપ્ત